

kaméleonkorszak. La Fontaine úr a megteremtője”. (III. felvonás. A tárgyalóteremben.)

A nép gondolatait a szolgálóként élő, plebejusi hitet hordozó, tiszta erkölcsű *Veronika* képviseli. Neve magyarul: győzelmet hozó. Alakjának líraisága a máglyára induló Szervét utolsó vigasza: „Istenem, doktor úr, be rossz csillagzat alatt született. Miért a barátaihoz? Miért nem az ellenségei közé menekült? Doktor úr, drága doktor úr, hol van ilyenkor az Isten? Hol az igazságos, a fényes Mindenható?”

A lángok közé virágot dobó Veronika alakja felidéz bennünk egy másik Veronikát is, a keresztúton összeeső Jézusnak kendőjét nyújtó bibliai Veronikát.

A két dráma, a reformáció gondolatkörén belül szorosan összetartozik. A XVI. század, a megőrzés és továbbfejlesztés gondolata és szándéka, a magatartás-választás dilemmái erősen filozófikus jelleggel a hitvitázó drámák XX. századi örökségévé teszik e súlyos műveket.

GYARMATH OLGA

Személyek és nevek korai Csáth-novellákban

A hagyományos névtani dolgozatokkal összevetve szokatlan megközelítési módot kínált számomra Csáth Géza első novelláskötetének személynévvizsgálata. Már az író neve is izgalmas elemzési téma lehetne, hiszen a kortársak közül sem sokan tudták, hogy a szabadkai születésű Brenner József ideg orvos és Csáth Géza a Budapesti Napló, a Polgár, a Világ, a Hét és a Nyugat zenekritikusa, novellistája és színpadi szerzője ugyanazon személy. Az író híres rokonsággal is rendelkezett, unokafivére és iskolatársa, később a Nyugat munkatársa, Kosztolányi Dezső volt.

A Csáth-novellák más szempontú elemzése kapcsán¹ lettem figyelmes arra, hogy A varázsló kertje című (1908. Nyugat kiadás) kötet szereplői sajátosan és szervesen épülnek be Csáth világába és esztétikájába. Kezdetben hagyományos személynévi tanulmányt szándékoztam írni, de az adatgyűjtés során egyre kevésbé láttam relevánsnak a személyi tulajdonságyagot, s egyre inkább komplexen a személyekkel és a nevekkel kezdtem foglalkozni. Helyesebbnek és megfelelőbbnek találtam a szereplők szót kölcsönözni az irodalomtörténettől az átfogó kategória megjelölésére, hiszen szépirodalmi szöveggel dolgoztam.

Az adatok a J. SOLTÉSZ KATALINTól kölcsönzött (A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó. Bp., 1979.) terminus technicusszal „embernevek”-ké szelídültek. Anyagomat a Tor, a Fekete csönd, a Történet a három leányokról, a Jolán, A kályha és a Mariska az anyjánál című írásokból számítógépes módszerrel dolgoz-

¹KOVÁCS ÉVA, Kísérlet Csáth Géza korai novelláinak szövegstilisztikai vizsgálatára. Kézirat. Műhelytanulmány. Budapest, ELTE. 1983. 49 l.

Uő.: A századforduló sajátos mestere: Csáth Géza. Nyr. CX, 48–57.

Uő.: Egy rendhagyó mesterről. Csáth utóélete. Kritika. 1987. 2. sz. 21–2.

Uő.: Die Wiederholung als textordenende Kraft und stilistisches Mittel in einer frühen Csáth-Novelle. Bécs, 1986. IX. 1–5. A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadás német fordítása. (=Az ismétlődés mint szövegszervező erő és stiláris eszköz egy korai Csáth novellában)

Uő.: Csáth Géza korai novelláinak stílusvizsgálata. Életünk. Szombathely. 1987. 1. sz. 90–6.

tam föl. A vizsgált embernevek száma összesen 479 volt. Adataimat egy 14 elemű kódrendszerben helyeztem el, figyelembe véve és hasznosítva a névtani szakirodalom személynévtani és irodalmi névtani alapfogalmait.

Mindenekelőtt BALÁZS JÁNOS BABOSS ERNŐ nyomán (Nyr. XCII, 77–9) kidolgozott és finomított rendszerét alkalmaztam a tulajdonnév meghatározására, amely a névnek mint nyelvi jelnek 7 értékét különböztette meg (A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai. NytudÉrt. 70. sz. 291–301).

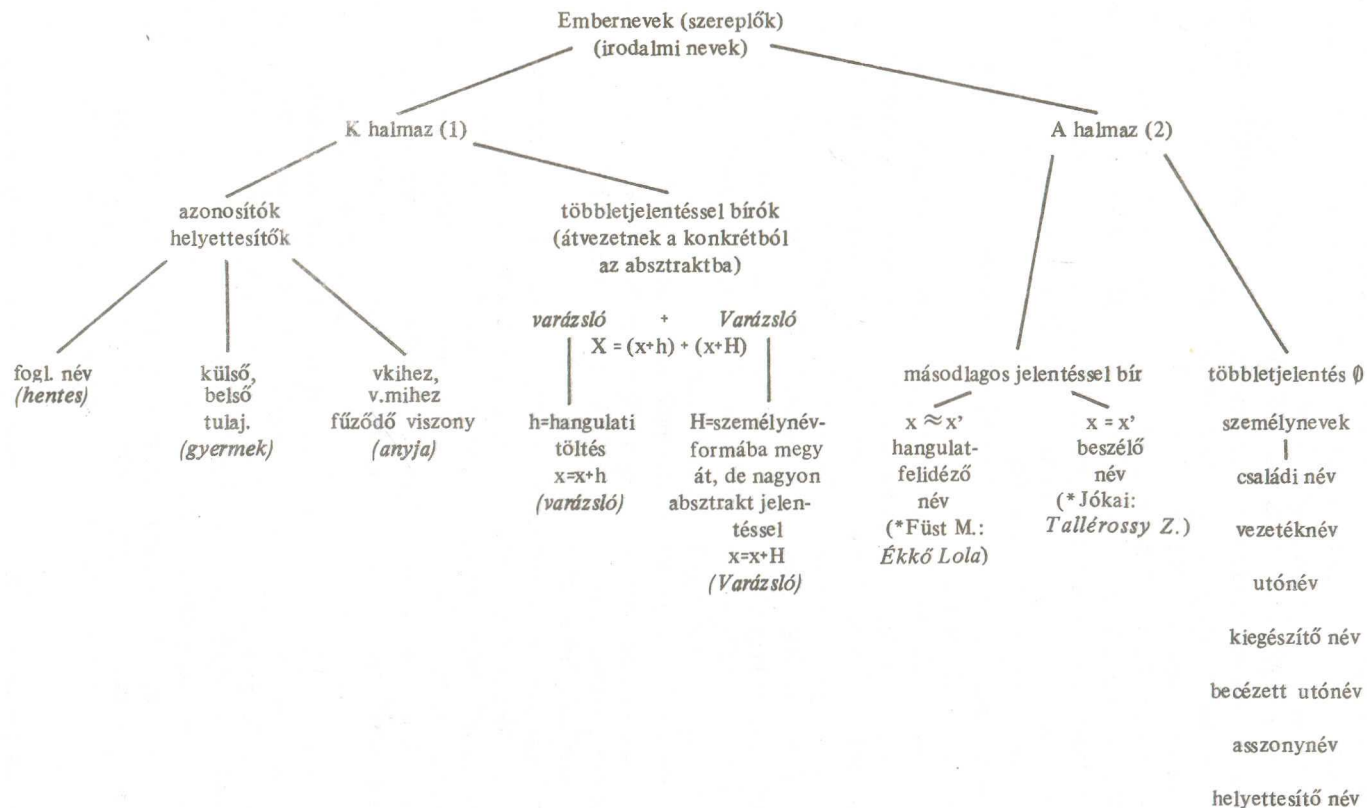
A nevek világán belül is különös kategóriát képeznek az irodalmi nevek (KOVALOVSKY MIKLÓS, Az irodalmi névadás I. II. III. MNy. XXX–I. 150–). A Magyar Névtani Dolgozatok című kiadványban a századforduló két alakjának (Tömörkény Istvánnak és Justh Zsigmondnak) az írói névadását vizsgálta VITÁNYI BORBÁLA 1981-ben, illetve 1983-ban. Csáth Géza névadásával nem foglalkozott a kutatás, s a csáthi embernévanyag (=szereplők) vizsgálatára a meglévő megközelítési módok elégteleneknek bizonyultak.²

Csáth Géza a XIX–XX. század fordulójának novellistája a modern személyiségszmény, a homo duplex korai megtestesítője volt. Alakjai is magukban hordozták a kettősséget, többnyire névtelen kisemberek, a mindennapok közkatonái és egyben a kor „ködlövagjai”. Eltűnnek és fölbukkannak, névvel és névtelenül sodródnak az eseményekkel, valószínűtlen kapcsolatok részesei, mintha álmukban történné velük mindaz, ami azonban kegyetlen realitás. A szereplők (=embernevek) az általa kialakított elméleti rendszerben, amelyet a kapott Csáth-adatok nem töltenek ki teljesen, két nagy halmazra bomlanak.

K-val jelöltem a valahol létező szereplők nem személynevét, képlettel leírva $x=x$, mivel fő vonásuk az azonosítás; míg a másik nagy halmazt jelölhetjük A-val, ez a valahol létező szereplők személyneve (család-, utóneve stb.). Mindkét nagy halmaz további kisebb halmazokra bontható. (Ld. a táblázatot!)

A teljes Csáth-anyagon 479 adattal a következő programokat végeztük el: teljes szótári lista, novellánkénti teljes szótári lista, halmazonkénti és lebontott teljes szótári lista, novellánként ugyanaz, a különböző névtípusok gyakoriságának teljes listája, ugyanez novellánkénti bemutatásban számszerű előfordulásban és százalékos megoszlásban. A kódolást magam végeztem, a munka során döntöttem végül úgy, hogy a személynevek mellett a sokkal relevánsabb személynévvel nem ellátott csoport (K halmaz) kódolását is elvégzem. Ide tartoznak a grammatika síkján a névmások (*én, ő, mindenki, senki*), a szemantika síján pedig az ún. viszonyfogalmak (*bátyja, a család, dédanyánk, felesége, öcsém*), tulajdonságfogalmak: ezek grammatikailag főnevek (*beteg, fiú, gyermek, kamasz, lány, úr, vakok* stb.). Nem okoztak nehézséget a kódolásban a foglalkozásnevek (*ápoló, csendőr, diák, doktor úr, házmesterné, hentes, ispán, latin tanár, orvos, szakácsné, tanár* stb.). A határozott névelő használata és a szöveggörnyezet, a grammatikai és a szintaktikai szerkezet is befolyásolta az adat egyik vagy másik csoportba kerülését. Ugyanazon szóalak, ha a szótári alakot vettem figyelembe, nem kerülhetett volna két kategóriába is: pl. *lány, fiú, a lá-*

²Ezúton mondok köszönetet dr. Kincses Gyulának a Commodore 64 típusú számítógépre írt programokért és a KLTE Oktatástechnikai Központ munkatársainak az elkészített ideggyógyászati metszetekért (diaanyag).

nya, a fia. A rendszer természetesen problémáival együtt élő, alkalmazható és tovább finomítható.

A z összesítő gyakorisági listából az derült ki, hogy a *K* halmaz a releváns Csáth embernévhasználatára szempontjából. Elsősorban a viszonyt (32,36%), valamint a külső, belső tulajdonságot jelölő alakok (20,46%) fordultak elő nagy számban. Ugyancsak fontosak voltak Csáth számára a hangulati töltéssel bíró, többletjelentést hordozó nevek (11,69%): *állat, apród, bolond, fickó, a kályha, kisasszony, a lovag, az öreg, a varázsló, a zsidó* stb. és a foglalkozásnevek (10,44%, l. fentebb).

Az *A* halmazban egyetlen releváns adattömb szerepelt, ez pedig a csak utónév/keresztnev kategória (12,94%: *Katalin, Margit, Anikó, Irma, Lujza*); a női nevek után a férfinevek sora egyhangú: a *Zoltán* egyszer fordul elő, a *Richard* 20-szor egyetlen novellában.

Ugyancsak fontos a becézett utónév/keresztnev kategória (8,35%). A női nevek sorában olvashatjuk a *Julcsa*, a *Májkó*, *Mariska*, *Maris* nevet, a férfinevek sorában a *Pali* és *Pistike* fordult elő.

Csáth névadása kevésbé változatos, a korban divatos és szokásos nevek fordultak elő novelláiban. Kiugró a *Richard* név sűrű előfordulása a „Fekete csönd”-ben, a név stílusát és hangzásszerkezetét tekintve tökéletesen illeszkedik a novella ismétlődésre épülő szövegszerkezetébe.

Érdemes megnézni a rendszer egyes kategóriáinak 0,00 előfordulását is, öt ilyen eset van. A vizsgált korai Csáth-novellákban egyáltalán nincs nagyon absztrakt jel (*Varázsló, Bohóc*), hangulatfelidéző név (pl. *Mély Barbara, Ékkő Lola*), beszélő név (*Ridegváry Bence, Tallérossy Zebulon, Szemérmetes Erzsók*), kiegészítővel ellátott személynév (*Timár János Kötél*), helyettesítő név (álnév, ragadványnév). A példaanyag itt természetesen fiktív.

Csáth Géza A varázsló kertje című (1908.) novelláskötetének legkorábbi darabjaira nem az ún. névvel (tulajdonnévvel) ellátott szereplők/személyek halmaza a jellemző. A konkrét halmaz (*K*) a releváns erő, ez adja Csáth emberi világának különös hangulatát.

KOVÁCS ÉVA

Kosztolányi névválasztása novelláiban

A szavak Kosztolányi műveiben külön életet élnek; elbűvölik a költőt hangzásukkal, fantáziát mozgató gazdagságukkal. Szereti valamennyit ízekre szedni, hogy azután újra összerakhassa, értelmezhesse. Őserőt érez bennük, mágikus hatást. Így játszik szeretteinek nevével is verseiben. Édesanyja nevét értelmezi a Fényes koszorúban: „akit angyali szó hív / Szépen csevegőnek, Euláliának.” Fia nevét magyarázza A bús férfi panaszaiban: „De te maradj itt és beszélj helyettem, / kit embernek neveztelek, kis Ádám.” Felesége nevét elemzi teli játékossággal hangzás, jelentés, asszociációk alapján abban a Számadás-gyűjteményben, ahol a közvetlen környezetben az elmúlással foglalkozik.

Portréalkotó tendencia nyilvánul meg regényeiben, s ezt mindenkor a cím is